

BAGELLEN

ONDER HET

BESTUUR VAN SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA,

DOOR

M. H. J. KOLLMANN.

Bij eenige hoofden in deze residentie, die het bestuur van Soerakarta en Djokjokarta over Bagelen beleefd en daarin een rol gespeeld hebben, heb ik omtrent dat bestuur een naauwgezetz onderzoek gedaan.

Gering is evenwel hun aantal.

Die weinigen hebben thans eenen hoogen ouderdom bereikt, ten gevolge waarvan hunne herinnering aan die lang vervlogen tijden nog slechts zeer flauw is.

Daarenboven zweefde het beeld van ons bestuur, waaronder allen eveneens gediend hadden, te levendig voor hunne oogen om niet gedurig verwarring in hunne herinneringen te brengen.

Ik moest dus met de uiterste voorzigtigheid en behoedzaamheid te werk gaan en door aanhoudend onderzoek en tijdroovend navragen, door onderlinge vergelijking van de mij steeds afzonderlijk gegevene antwoorden tot een resultaat komen.

Zonder kennis van de inlandsche huishouding ware ik voorzeker niet tot mijn doel gekomen.

Nadat ik het geheel had zamengesteld, heb ik mij door een op nieuw ingesteld onderzoek bij de hoofden, van de

zaak overtuigd, en toen ik volkomen zeker daarvan was, heb ik het stuk, zoo als het nu ligt, opgemaakt.

Dit zij slechts aangevoerd om aan te toonen, met welke moeilijkheden een dusdanig onderzoek gepaard gaat en om tevens het bewijs te leveren, dat ik getracht heb daarin, wat de hoofdzaak betreft, niet oppervlakkig te zijn.

De hoofden, die mij hierin hebben bijgestaan, zijn Mas Toemenggoeng Resso-Prodjo, gepensioneerd districtshoofd van Premboen (thans kindsch), de als patih gepensioneerde wedono van Leksono, Raden Ngabei Potro Widjojo, de gepensioneerde wedono van Kedoeng Tawon, Raden Ngabei Wonohito, de gepensioneerde mantri van Kalialang, Mas Tjokro di Koro, de onlangs ontslagen regent van Karang-Anjar, Raden Adipatti Djojo di Ningrat, zoomede eenige gewezen glondongs (dessahoofden), enz.

Gaarne had ik nog de onderverdeeling in ngabeischappen of demangschappen nagegaan en opgeteekend, doch ik moest, als volstrekt geen kans tot slagen daarin ziende, dit geheel opgeven.

Algemeen bekend is het, dat de Bageleense landen, thans de residentie Bagelen uitmakende, eerst in het jaar 1830 aan het gouvernement van Nederlandsch-Indië werden afgestaan.

Doch reeds in vroegere tijden oefende de Oost-Indische Compagnie invloed op het lot dezer landen. Voornamelijk was dit het geval, toen, ten gevolge van den opstand van den Pangeran Ario Mangkoe Boemi (Swargo) tegen zinnen broeder, den Soesoehoenan Pakoe Boewono II, het Mataramsche rijk in 1755 gesplitst en tusschen Soerakarta en Djokjokarta verdeeld werd.

Immers de toenmaals tot stand gekomene politieke verdeeling toont blijkbaar aan, dat de Compagnie daarin de hand heeft gehad. Want die verdeeling vond in dier voege

plaats, dat het eene gedeelte aan Soerakarta, het daarop volgende gedeelte aan Djokjokarta, daarna weder het aandeel van Soerakarta en zoo vervolgens kwamen.

Met dusdanige verdeeling, bij den Javaan onder den naam van toempang paroek (toempang = opeenstapeling; paroek = tjaroek, vermengd of door elkander) bekend, beoogde de Compagnie het kennelijke doel beide rijken en *échee* te houden en, zoo mogelijk, te verzwakken.

Die strekking blijkt nog duidelijker uit de meer ingewikkelde verdeeling van de zuidelijke of lage landen, welke toen belangrijker waren, dan het noordelijke gedeelte (Ledok), hetwelk wegens zijne boschachtige gesteldheid ook minder bevolkt was.

Hier toch bespeurde men eene regelmatigere verdeeling tusschen de beide rijken, want het kleinste (westelijke) gedeelte behoorde alleen aan Soerakarta, terwijl het overige geheel onder Djokjokarta stond.

Ontegenzeggelijk moeten onder deze verwarde verdeeling de Bageleensche-landen veel geleden hebben. Immers die verdeeling was o. a. een groote hinderpaal voor de ontwikkeling van den landbouw, doordien het b. v. wegens gemis aan eendragtig samenwerken onmogelijk was om eene geregelde aftapping van het water voor de rijstvelden, hetwelk door de onderscheidene landen moest stroomen, te verkrijgen.

Voor het gespuis van het eene rijk was het eveneens gemakkelijk, door op het grondgebied van het andere rijk te vlugten, zich aan de wel verdiende straf te onttrekken; behalve nog de omstandigheid, dat de uitoefening van politie en justitie zeer willekeurig geschiedde, waardoor het den schuldige gemakkelijk viel, zich door omkoopning vrij te koopen.

Bij de beoordeeling van vroegere toestanden dient men wel in het oog te houden, dat bij het Javaansche bestuur

geen geregeld finantiëwezen bestond en ook uit den aard der zaak niet bestaan kon.

Ter bestrijding van de noodzakelijkste kosten werden of de pachtschatten van de in leen afgestane landen of de opbrengsten van de met eenige bepaalde diensten belaste landen gebezigd.

In de Bageleensche landen, zoowel in die onder Soerakarta, als in die onder Djokjokarta bestonden drie soorten van landen, te weten:

1°. pemadjegan dalem of in het hoog Javaansch mahossan dalem. Deze waren landen, welke noch in leen, noch voor afzonderlijke doeleinden ten behoeve van den staat afgestaan waren, maar uitsluitend tot vruchtgebruik voor den vorst zelven afgezonderd bleven.

Zij waren dus in den eigenlijken zin kroon-domeinen.

2°. de landen, aan de hofgroeten voor onderhoud afgestaan of in pacht uitgegeven. Dus leenen.

3°. de landen, welke voor bepaalde diensten waren afgezonderd, zooals voor de gladak-dienst, voor de blandong-dienst, enz.

Al die landen werden door inlandsche hoofden bestuurd en beheerd. Deze hoofden waren in twee categoriën gesplitst, blijkbaar met het doel om, bij de weinige contrôle, welke de hoven over hen konden voeren, niet te zeer de magt in ééne hand te concentreren.

De eerste categorie maakte de prijai goenoeng en de tweede de prijai pathoek uit.

De goenoeng was de bestuurder in den volsten zin van het woord en werd door de hoven benoemd.

Het politie- en justitie-wezen behoorde tot zijne attributen, zonder dat hij zich in het finantiëel beheer der landen mogt mengen, dan alleen in de mahossanlanden, waar hij soms administrateur was.

Hiertoe was alleen de prijai pathoek bevoegd, die door

den eigenaar of leenheer van het land werd benoemd.

De pathoek was dus slechts de administrateur van het land, waarover hij gesteld was.

Vermits nu de achterleenen (demangan) meestal aan den meestbiedende verpacht werden, zoo oefende natuurlijk de pathoek ook eenigen invloed over deze uit; — zonder echter inbreuk te maken op de ondergeschiktheid van deze achterleenmannen of onderpachters (demangs) aan den goenoeng in zake van justitie en politie.

Aan het hoofd van een goenoengschap stond de goenoeng, overeenkomende met den rang van de tegenwoordige regenten, die in de vervulling van zijne betrekking door zijne ondergeschikten, de panewoe's, mantri's, enz. werd ondersteund. Deze laatstgenoemde beambten voerden geen eigenlijk gezag over bepaalde streken van het goenoengschap, maar waren meer afgezondene of controleerende hoofden van den goenoeng.

De titulatuur van de goenoengs was verschillend.

Men had Raden Toemengoeng, Mas Toemengoeng, Raden of Mas Ngabei, enz.

De plaatsing van eenen goenoeng in een belangrijker goenoengschap bragt geene naamsverheffing mede, daar dit daarvan geheel onafhankelijk en meer van personen aard was.

Zoo voerde b. v. in het goenoengschap Selomaniek, een van de belangrijkste goenoengschappen, vermits de goenoeng aldaar hoofd over alle goenoengs in de Bageleensche landen van Djokjokarta was, de laatste goenoeng slechts den titel van Mas Ngabei, terwijl hij een Raden Toemengoeng onder zich had.

De laagste soort van de besturende prijai's was de demang en daarna de bekel (dessahoofd).

Wel had men tusschen den demang en den bekel nog de panewoe, panatoes, paneket en panglawè, doch alleen bij het gladakwezen; elders in Bagelen niet.

De demang was de persoon, die verscheidene dessa's in leen of huur had, — dus achterleenman was.

De bekel was hoofd van de dessa en werd als zoolanig door den demang geplaatst en benoemd, zoodat eene verkiezing van bekels in vroegere jaren nooit heeft plaats gehad.

Dit punt is door mij met de meest mogelijke nauwkeurigheid bij alle hoofden onderzocht, wier eenparig antwoord was, dat in vroegere tijden geene verkiezing van dessa-hoofden door de belanghebbende bevolking ooit heeft bestaan. Houdt men ook den vroegeren toestand in het oog, dan is het klaar, dat eene verkiezing, zonder het geheele stelsel om te keeren, onmogelijk heeft kunnen bestaan.

Voor het onderhoud van een goenoeng en zijne ondergeschikten was in elk goenoengschap eene zekere vastbepaalde uitgestrektheid rijstvelden, onder den naam van bengkok, aangewezen, die echter niet in ieder goenoengschap even groot was.

Over het algemeen kan men echter als het gemiddelde voor eenen goenoeng 12 jonken, voor een panewoe of mantri 4 jonken en voor een demang 2 jonken aannemen.

De hoegrootheid van een jonk was niet juist afgemeten, maar regelde zich gewoonlijk naar de vruchtbaarheid van den grond. In vruchtbare streken b. v. had men kleinere jonken dan in streken met schrale gronden.

Intusschen was de jonk, groot of klein, in vier kario's verdeeld, en één kario stond gelijk aan zooveel, als een man met zijn gezin bebouwen kan. Een kario zal gemiddeld aan een Rhijnl. bouw van 500 □ roeden gelijk geweest zijn.

Behalve deze inkomsten kregen de goenoengs en hunne ondergeschikten nog aandeelen in de boeten, gesteld op overtredingen en misdrijven.

Dit werd echter voor hen een welkom middel, om zich

ongehinderd aan afpersingen over te geven; want van hun uitspraak kon men slechts in appel komen bij den rijksbestierder, tot wien evenwel de klager zich ook eerst door geld een weg moest banen, iets, dat gevoegd bij den grooten afstand, natuurlijk moest afschrikken.

DE POLITIEKE VERDEELING OF INDEELING.

De indeeling van de Bageleensche-landen onder Soerakarta en Djokjokarta was, als volgt:

1^e. het goenoengschap Tangoeng (in het tegenwoordige Tjangkreb, regentschap Poerworedjo) behoorde tot het rijk van Soerakarta en was een mahossan dalem van den keizer. De laatste goenoeng was de in 1861 te Keboemen overledene Raden Toemengoeng Tertjo Negoro.

Hij werd kort na het uitbarsten der onlusten door den pangèran Koesoemo Joedo, die in zijne hoedanigheid van afgezant van den keizer het toezigt over alle de goenoengs in de Bageleensche-landen van Soerakarta had, — ten gevolge van eene intrigue van Reso di Werijo, vroegeren naam van den onlangs overleden gepensioneerden regent van Poerworedjo, Raden Adipatti Tjokro Negoro, destijds nog mantri bij de gladak te Soerakarta, uit zijne betrekking ontzet en Reso di Wirijo in zijne plaats bencemd.

Reso di Werijo schijnt zeer in de gunst van den pangèran Koesoemo Joedo te hebben gestaan, dien hij ook naar Bageleensche-landen volgde.

2e. Loano, een in pacht of leen afgestaan goenoengschap van Djokjokarta, waarvan de laatste goenoeng is geweest Raden Toemengoeng Mangoen di Wirijo.

3e. Bapangan (in het tegenwoordige Djenar, regentschap Poerworedjo) was eene mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta. De laatste goenoeng was Mas Toemengoeng Pandelegan. Dit goenoengschap moest alleen landrenten aan het hof opbrengen.

De goenoeng kreeg 25 kario's sawah tot zijn onderhoud.

4°. Semawoeng (het tegenwoordige Koeto Ardjo) was een mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta.

De laatste goenoeng was Mas Toemengoeng Sawaeng Galing.

5°. Blimbing (in het tegenwoordige regentschap Karang-Anjar) Dit goenoengschap was met 3000 kario's aan den patih van den Sultan van Djokjokarta tot onderhoud aangewezen.

De laatste goenoeng was Mas Rongo Wiro Sentiko.

6°. Merdèn was een leen van het rijk van Soerakarta.

Het had 3000 kario's en werd het laatst door Mas Ngabei Redjo Widjojo bestuurd.

7°. Koeto Winangoen, een leen van het rijk van Soerakarta met 3000 kario's, afgestaan aan Aroeng Binang I, die aan het hof van Soerakarta boepati bawat was. Zijn kleinzoon, Raden Ngabei Soerio di Redjo voerde het beheer dezer landen en stond onder den goenoeng van Tangoeng.

8°. Gessikan. Dit goenoengschap behoorde tot het rijk van Soerakarta en was bepaald belast met de gladakdienst te Solo.

De regeling van het gladakwezen was zoodanig, dat voor elke jonk 4 dienstpligtigen bij beurten moesten uitkomen, zoodat de omloops-beurt voor elken man om de drie dagen weder inviel.

Het dagelijksche getal uit te komen personen is niet meer op te geven, doch daar dit goenoengschap 3000 kario's had, zoo zal het dagelijksche getal tusschen de 600 à 700 personen geweest zijn.

Gelijk hieronder onder de rubriek belastingen zal blijken, kwamen de dienstpligtigen echter niet uit, maar kochten de dienst af, hetzij om daarmee plaatsvervangers te Solo te onderhouden, dan wel alleen zich vrij te koopen.

De laatste goenoeng van Gessikan was Mas Ngabei Dipo Dirdjo.

9°. Ngrowo was een mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta en had slechts 75 kario's, waarvan de vorst alleen landrenten trok.

De laatste beheerder was Raden Demang Wongso-Prodjo.

10°. Wolo in het tegenwoordige Ambal was een mahossan dalem van Soerakarta en had 50 kario's.

Het moest als belasting slechts visschen en vischkuit (troeboe) voor het hof opbrengen.

De laatste beheerder was Mas Demang Pandelegan.

11°. Pandjer (in het tegenwoordige Keboemen) was een mahossan dalem van den keizer van Soerakarta en maakte een onderdeel uit van de Banjoemasche mahossan dalem van Soerakarta.

Het had 800 kario's. De laatste beheerder was Raden Ngabei Resso Botto.

De keizer trok van dit land slechts landrenten.

12°. Tlogo was een mahossan dalem van Soerakarta en had 425 kario's.

Deze landen waren aan den rijksbestierder en den patih van den Soesoehoenan afgestaan, aan welke personen zij jaarlijks in twee termijnen (in de vasten maand en moelod) 2500 ringits en 25 pikols dendeng van hartebeesten als belasting moesten opbrengen.

13°. Romo Djati Negro behoorde aan het rijk van Djokjokarta.

Het land had 2000 kario's, waarvan 50 kario's aan den goenoeng, tot onderhoud waren afgestaan.

Het laatst werd het door Raden Toemengoeng Kesoemo Redjo bestuurd.

Deze Kesoemo Redjo was de vader van den in 1862 gepensioneerden wedono van Gombong, Raden Soemo Redjo.

Het graf van Kesoemo Redjo ligt te Djati Negro, ± 2 paal van het kasteel Gombong.

14°. Watoelenboe was een mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta en werd het laatst beheerd door Mas Toemengoeng Pandelegan. Het land had 1000 kario's, waarvan 25 voor onderhoud van den goenoeng waren afgezonderd.

15°. Lêngngis was eveneens een mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta en werd het laatst beheerd door Mas Ngabei Djoijo Soendarijo. Het had 2000 kario's, waarvan 25 voor den beheerder bestemd waren.

16°. Selomaniek (gelegen in het tegenwoordige district Kaliwiro) was een mahossan dalem van den Sultan van Djokjokarta en werd het laatst beheerd door Mas Toemengoeng Kerto Widjoijo, aan wien 288 kario's tot onderhoud waren gegeven.

Deze was tevens het opperhoofd van alle Bageleensehe goenoengs en administrateurs van de kroondomeinen (mahossan dalem) van den Sultan van Djokjokarta.

17°. Selomerto was, evenals Gessikan voor Soerakarta, ten behoeve van het hof te Djokjokarta met de gladakdienst belast.

Het geheele gladakwezen stond onder den wedhono gladak, van welke de laatste was Mas Toemengoeng Djogo Negoro, die echter zijn vasten zetel te Djokjokarta had en het land door zijnen gemagtigden, onder den naam van panewoe, liet besturen.

Voor het onderhoud van den wedhono gladak waren 36 jonken of 144 kario's afgezonderd, waarvan 4 jonken aan den zaakgelastigde werden afgestaan.

De regeling van het gladakwezen was bijna eveneens als te Gessikan, met uitzondering dat Selomerto slechts 300 man daags moest uitleveren, die natuurlijk, evenals te Gessikan, de dienst te Djokjokarta afkochten.

Neemt men ook hier de omloops-beurt op 3 dagen aan, dan moet het land 1200 kario's hebben gehad.

18°. Semajoe in het tegenwoordige district Wonosobo was een mahossan dalem van Djokjokarta.

De laatste goenoeng was Mas Ngabei Kerto Wongso, die 48 kario's voor zijn levensonderhoud kreeg.

Mas Ngabei Kerto Wongso werd na de overname der landen tot eersten regent van Ledok onder den naam van Mas Toemengoeng Kerto Negoro door het gouvernement verheven, doch vond bij de affaire van Lengkong in het district Kalialang zijnen dood.

Onder dit goenoengschap sorteerde de dessa Gowong (gelegen in het tegenwoordige district Sapoeran), welke onder een mantri blandong stond en daarom verplicht was de blandong-dienst voor Djokjokarta te doen.

Deze dienst werd echter, eveneens als alle dusdanige, afgekocht, met welke gelden dan in de behoefte aan houtwerken te Djokjokarta door plaatselijken inkoop werd voorzien.

BELASTINGEN.

Zooals reeds uit het hierboven aangevoerde bij de politieke indeeling van de Bageleensche landen op te maken is, werden de belastingen, ter voorziening in de behoefte van de dienst, uit de opbrengsten van de in leen afgestane en van de met bepaalde diensten belaste landen gevonden.

Tevens blijkt daaruit, dat die opbrengsten nooit in handen-arbeid werden voldaan. De in leen afgestane landen kochten evenzeer de diensten tegenover den leenheer af, als de met bepaalde diensten belaste landen zulks deden ten aanzien van het gladak- en blandong-wezen.

Aldus werden onder het Javaansche bestuur de heeren-diensten in werkelijkheid alleen in geld voldaan en bepaalde zich de belasting in handen-arbeid meer tot kleine, huisselijke diensten bij de leenheeren zelve, waartoe dan ook alleen de meest in de nabijheid van hunnen zetel liggende dessa's of kampoungs verplicht waren.

Gaat men ook de behoeften dier tijden na, toen b. v. nog geene kapitale publieke werken bestonden, dan is het duidelijk, dat eene geldbelasting of eene belasting in natura ook voor den vorst de voordeeligste was, terwijl de leenheer, die zijn onderhoud in de inkomsten van zijn leen moest zoeken, natuurlijk ook eene geldbelasting ver boven die in handen-arbeid verkoos.

De geldbelastingen, welke de kleine man had op te brengen, stonden onder de volgende namen bekend, als:

1^e. patjoemplöng (garengeld). Deze bedroeg 33 duiten 'sjaars per huisgezin, welke aan den leenheer moesten betaald worden.

2^e. de rijstgelden. Per jonk *f* 6, waarvan de helft in de maand moeloed en de andere helft bij het eindigen van den vastenmaand aan den leenheer of landheer moest worden voldaan.

3^e. oewang mantoe of padjëndralan. Dit was eene belasting van 2 realen per jonk in de pemadjegan-landen en 4 realen per jonk in de met de gladak of andere diensten belaste landen, te voldoen aan den souverein ter bestrijding van onkosten bij gelegenheid van een hoog bezoek aan de hoven.

Uit den aard van de zaak werd deze belasting alleen in geval van een hoog bezoek geheven.

4^e. padjeg (landrenten?). Deze was eene belasting voor de pacht van een land, die natuurlijk ook door den leenheer van den achterleenheer gevorderd werd.

De hoogste som bedroeg 40 realen en de laagste 18 realen per jonk.

5^e. pedjigar. Eene belasting op het hoornvee, bedragende *f* 2.50 voor eene koe en *f* 3 voor een buffel 'sjaars.

6^e. pessanggon gandek. Eene heffing, welke de benoemde of met land begiftigde persoon bij wijze van een douceur moest betalen aan den afgezant van zijnen chef, die hem van zijne benoeming kennis gaf.

Deze belasting regelde zich óf naar het aantal paarden, hetwelk de gezant (gandek) en zijn gevolg medebragten, óf naar de uitgestrektheid van het afgestane grondgebied.

In het eerste geval bedroeg de heffing 4 realen per paard en in het tweede /' 6.10 per jonk.

7^e. petampi-gelden. Dit was eene percentsgewijze heffing ten behoeve van den met de inning der landrenten belasten ambtenaar en bedroeg 70 duiten voor elke geinde reaal.

8^e. bekti-gelden. Dit was eene heffing ten bedrage van $\frac{1}{4}$ van de pachtschat van het land, door den benoemde of begiftigde aan den soeverein te voldoen.

9^e. penganjar-anjar. Eene belasting, welke de leenheer van zijne bevolking vorderde ter voldoening van zijne bekti-gelden.

Bij den gemeenen man was deze belasting onder den naam van balik raai (het aangezigt keeren of veranderen) bekend, eene zinspeling op het menigvuldige verwisselen van leenheeren, vooral van de achterleenen, zoodat de kleine man telkens een ander aangezicht of gelaat te zien kreeg.

10^e. tjappgelden. Deze moesten worden betaald ter verkrijging van eene acte van aanstelling, waarop een tjap in plaats van eene handteekening afgedrukt was.

Die heffing bedroeg /' 4 per jonk.

11^e. toekoe kampoe of toempas kampoe (d. w. z. een staatsiekleed koopen). Deze belasting werd alleen in de Djokjosche landen geheven.

12^e. majoe roemah. Eene ongelimiteerde heffing, naar verkiezing van den gever, aan den leenheer bij gelegenheid van de grebek-feesten voor het onderhoud van zijne woning te voldoen.

13^e. soegoewan. Eene heffing, hetzij in natura dan wel in geld, ter bestrijding van de onkosten wegens de ontvangst van een gast.

Dat al deze gelden van den kleinen man moesten ko-

men, hoër de meeste dier belastingen door de leenheeren werden betaald, en dat bij de inning door de verschillende handen veel aan de vingers van ondergeschikten bleef kleven, ligt voor de hand.

Behalve de bovengenoemde belastingen werden nog bij de beddeling van het regt heffingen gedaan, welke of de aanklager bij het indienen van de klagt, of de winnende dan wel de verliezende partij moesten betalen.

Deze waren onder de volgende benamingen bekend, als:

1°. pesaidgelden, te voldoen door den aanklager voor de oproeping der getuigen.

2°. patok pakëntjäng, eene som door den aanklager te voldoen bij het indienen van de klagt.

3°. pengngloebar, bij de uitspraak van het vonnis te voldoen.

4°. pa-oessoer, eene percentsgewijze belasting door de winnende partij te voldoen.

5°. denda, de boete, door de verliezende partij te betalen.

RIJSTVELDEN.

De rijstvelden waren niet gelijkelijk onder de bevolking verdeeld, zooals thans.

Het aandeel van den landman regelde zich naar zijne krachten.

Was de man met zijn gezin in staat een of meer kario's grond te bearbeiten, dan was hij ook verantwoordelijk voor al de lasten daarop rustende.

Voldeed hij daaraan, dan werd hij in het ongestoorde bezit daarvan gelaten; anders niet.

Een zoodanig landbouwer, sikep genoemd, had afhangelingen onder den naam van raijat, die met zijne familie zijn geheel gezin uitmaakten. Had hij dus vele raijats, dan ging hij voor een vermogend man (wong koewat) door en kon ook meer dan een kario voor zijne rekening nemen.

Het belang van den leenheer gedoogde geene verbrokkeling van den grond, want, zooals ook uit het vorenstaande blijkt, de grondslag voor de berekening van de meeste belastingen berustte, bij gebrek aan een anderen maatstaf, op den grond, d. i. per jonk.

De tijdelijke bezitter van den grond had zware geldelijke lasten te dragen.

Werd nu de grond te zeer verbrokkeld, dan bezat men wel eene menigte kleine land-bezitters (landbouwers), maar die waren, uithoofde van het daaruit ontstane proletariaat, niet bij magte al de lasten te dragen.

De gebruiken bij den landbouw volgden de onbeschreven adats, welke nog heden ten dage van kracht zijn.

Deze komen hierop neder, dat, wanneer de eigenaar van een stuk land aan den bewerker daarvan bibiet gaf, zoodat deze niets anders dan handen-arbeid verrigtte, alsdan de eigenaar met dezen voor de helft in de productie moest deelen.

Bekostigde echter de bewerker zelf alles, dan moest de eigenaar van den grond zich met slechts $\frac{1}{3}$ van de productie tevreden stellen.

DE VOLKS-KLASSEN.

Ten aanzien van de vraag of de klassen onder den geringen man in die tijden dezelfde waren, als thans, heeft het meest naauwgezette onderzoek geene bevredigende uitkomsten geleverd.

De daaromtrent geraadpleegde hoofden wisten geene inlichtingen te geven, hetzij omdat zij zich die zaak werkelijk niet meer herinnerden, dan wel, omdat zij vroeger die aan gelegenheid hunne aandacht niet waardig gekeurd hebben.

Raadpleegt men den tegenwoordigen toestand, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat in vroegere tijden dezelfde klassen als thans, met eenige wijzigingen hebben bestaan.

De eerste categorie bestaat uit de mannelijke bevolking, behalve de kinderen, onvolwassenen, onden en gebrekkigen, nog in de voer van de koloniale ondernemingen;

De tweede categorie bestaat uit eenzijdig koeli, in het Soera-Soera-Soera-Soera-Soera-Soera op Java (Samarang) orang tani enz.

De derde categorie bestaat uit eenzijdig koeli, heeft een aandeel in de winst van de onderneming, maar is niet bevoegd tot dienstpligtig.

De vierde categorie, zijnde ook mancomung genoemd, heeft geen aandeel in de winst, bezit geen eigen erf, woont of hij op een bepaald stuk land of op het erf van dezen in.

De vijfde categorie bestaat uit eenzijdig koeli, van oprigte van de algemeene dienst.

De zesde categorie wordt genoemd in twee onderklassen verdeeld in twee groepen.

De eerste groep is de groep, die een eigene woning, heeft op een bepaald stuk land, die koeli bakoe staande, bezit en op een bepaald stuk land woont.

De tweede groep is de groep, die koeli bakoe is dus eenzijdig koeli.

De derde groep is de groep, die een eigene woning heeft op een bepaald stuk land, maar woont, zonder dat deze een bepaald stuk land heeft, die alleen huurbating verleent.

De vierde groep is de groep, die een bepaalde natuur-lijke eenzijdig koeli, maar een afhankelijkheid jegens den landbouw heeft.

De vijfde groep is de groep, die een eigen erf en woning, zonder op een bepaald stuk land woont.

De zesde groep is de groep, die een bepaald stuk land heeft onderworpen.

De zevende groep is de groep, die een bepaald stuk land heeft in en wordt op een bepaald stuk land woont.

De achtste groep is de groep, die een bepaald stuk land heeft van het woord de bediende van de landbouw.

De negende groep is de groep, die een bepaald stuk land heeft van den

koeli bakoe uit; want zij doet voor hem alle heeren-diensten.

Deze is de indeeling van de onderscheidene klassen in den tegenwoordigen tijd.

Neemt men nu aan, dat in vroegere tijden, juist ten gevolge van de weinige verbroekeling van den grond, weinige, doch grootere en magtigere bezitters van den akkergrond hebben bestaan, dan volgt daaruit, dat er ook een grooter aantal pondoks en rajjats heeft moeten bestaan, welke niet bij magte waren een stuk land, uithoofde van de daarop rustende verplichtingen, te bezitten en zich dus niet gemakkelijk boven dien toestand konden verheffen.

Dit aanzienlijk aantal pondoks en rajjats bragt alzoo eene meerdere afhankelijkheid tegenover den sikep mede, waaruit ook het patriarchaal wezen zich ontwikkeld heeft, een wezen, dat door de onzekerheid van het grondbezit zeer bevorderd werd, omdat de minder magtige man niet tegen de moeilijkheden ter verkrijging van dat bezit opgewassen was en dus steun bij den meer bemiddelden, den magtigeren moest zoeken. Want was zoo iemand door inspanning tot die hoogte geklommen, dan was hij toch van het voortdurende bezit van den grond niet altoos zeker, dewijl de hebzucht van den leenheer hem van zijn bezit kon ontzetten, ten voordeele van een ander, die meer huur voor de dessa's met velden of ook alleen voor velden kwam bieden.

Dit onzekere en willekeurige was dus de grootste kan-ker, die aan de welvaart van het volk knaagde, waardoor de weinige, goede instellingen onder het Javaansche bestuur, anders zoo zeer met de geaardheid van het volk overeenkomende, zich niet ontwikkelen konden.

Wonosobo, 5 Januarij 1864.
